

Dr hab. Zbigniew Podgórski, prof. UKW
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
85-033 Bydgoszcz, Plac Kościeleckich 8

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Ewy Mackiewicz

pt. *Zastosowanie rozwiązań środowiskowych i nowych technologii ekologicznych
w adaptacji obiektów objętych ochroną konserwatorską na przykładzie zabytkowego zespołu
parkowo-pałacowego w Rzuchowie*

Dysertacja doktorska Ewy Mackiewicz ma objętość 227 stron, w tym 196 stron tekstu zasadniczego. Tworzy ją pięć części oznaczonych cyframi rzymskimi z podziałem na rozdziały i podrozdziały ponumerowane w sposób ciągły w układzie dziesiętnym oraz abstrakt, wykaz literatury i spisy rzeczy, tj. fotografii, rycin, tabel. Praca posiada przejrzystą strukturę. Część I to *Wprowadzenie*, część II obejmuje *Teoretyczne podstawy zrównoważonej rewaloryzacji zabytków*, część III opisuje *Badania studialne i empiryczne*, część IV nosi tytuł *Część wdrożeniowa*, a część piąta stanowi *Podsumowanie*.

Autorka, odwołując się do wybranych pozycji literatury, w rozdziale 1 poprawnie wprowadza czytelnika do podjętej problematyki rewaloryzacji zabytków, by następnie zdefiniować kluczowe cztery pojęcia, którymi są: rewaloryzacja, rewitalizacja, modernizacja oraz adaptacja zabytków. Powyższe terminy stanowią dla Autorki punkt wyjścia do dalszych rozważań, w szczególności dla określenia przedmiotu badań. W rozdziale 2 szczegółowo scharakteryzowano problem badawczy i wdrożeniowy. Kolejne rozdziały prezentują: *Przedmiot badań oraz tezę badawczą* (rozdz. 3), *Zadania i cele pracy* (4), *Zakres opracowania oraz zasięg terytorialny* (5), *Metodykę i źródła danych* (6).

Część II dysertacji obejmuje rozdziały 7-11, o łącznej objętości ponad 80 stron. W pierwszym z nich przedstawiono: aspekty prawne ochrony zabytków w nawiązaniu do wybranych aktów prawa międzynarodowego (7.1) i prawa polskiego (7.2) oraz wybrane dokumenty i różnej rangi akty prawne odnoszące się do planowania przestrzennego i ochrony krajobrazu (7.3). Ponadto, uwzględniono zagadnienia dotyczące rewitalizacji (7.4) i polityki klimatycznej (7.5), wyraźnie akcentując ich wymiar aplikacyjny. W rozdziale 8, należną uwagę poświęcono zarządzaniu dziedzictwem w kontekście zmian klimatu. Wyodrębniono w jego strukturze cztery złożone zagadnienia, a mianowicie: rolę dokumentu *Strategia 21 – Europejska strategia na rzecz dziedzictwa kulturowego na XXI wiek* w kształtowaniu wspólnej polityki państw europejskich oraz ich współpracy w zakresie dziedzictwa kulturowego (8.1); proce-

dury oceny oddziaływania projektów, inwestycji i polityki na środowisko oraz dziedzictwo (8.2); mitygację zmian klimatu w budynkach historycznych w działaniach renowacyjnych i adaptacyjnych (8.3) oraz uwarunkowania prawne implementacji rozwiązań prośrodowiskowych w zabytkach architektury w Polsce (8.4). Rozdział 9 zawiera syntetyczne omówienie prawnych uwarunkowań prowadzenia inwestycji w obiektach objętych ochroną konserwatorską, w szczególności dotyczących uzyskiwania pozwoleń konserwatorskich oraz wynikających z tego obowiązków związanych z realizacją prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na listę Skarbów Dziedzictwa, bądź też wykonywaniem robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy obiekcie uwzględnionym w rejestrze zabytków (9.1). W dalszej części rozdziału, wykorzystując przejrzysty schemat, wymieniono dokumenty i opisano formalne ścieżki procesu legislacyjnego (9.2). W rozdziale 10, zatytułowanym *Zrównoważona rewitalizacja*, Autorka w nawiązaniu m.in. do zapisów Raportu „Nasza wspólna przyszłość” Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju oraz Konwencji w sprawie Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego Ludzkości naświetliła politykę zrównoważonego rozwoju, silnie akcentując potrzebę ochrony dziedzictwa przy uwzględnieniu aspektów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych. Stwierdziła, że materialne dziedzictwo kulturowe należy do zasobów nieodnawialnych i z tego względu jego utrata lub degradacja wpływa na wartość historyczną i naukową zabytku ograniczając jego autentyczność. Ponadto, w rozważaniach zawartych w pierwszej części rozdziału 10 (podrozdziału *10.1. Budynki historyczne jako zasób nieodnawialny – gospodarka o obiegu zamkniętym a ochrona dziedzictwa*) Autorka słusznie podkreśla, że właściwy dobór i zastosowanie nowoczesnych technologii stanowi szansę rewaloryzacji zabytków, podniesienia komfortu użytkowania oraz optymalizacji kosztów. Wartość użytkowa obiektów zabytkowych w powiązaniu z pełnionymi funkcjami pierwotnymi i wtórnymi została szerzej omówiona w podrozdziale 10.2. Kolejnym elementem strukturalnym rozważań teoretycznych zawartych w rozdziale 10 są źródła definicji zrównoważonej rewaloryzacji (10.3). Autorka w konkluzji precyzuje (s. 67), że pod pojęciem zrównoważonej rewaloryzacji zabytków rozumie: *przemyślany, kompleksowy zestaw działań zmierzających do przywrócenia walorów historycznych, architektonicznych i estetycznych obiektów zabytkowych uwzględniający poprawę funkcjonalności, ekonomię użytkowania, rozwiązania środowiskowe oraz pozytywny wpływ na otoczenie społeczne, które prowadzi do zachowania lub przywrócenia ciągłości użytkowania budynków historycznych*. Zaproponowana definicja ma kluczowe znaczenie dla interpretacji zrealizowanych przez Autorkę prac badawczych i wdrożeniowych oraz wyników uzyskanych w postępowaniu badawczym. Ponadto, przytoczona definicja sta-

nowi punkt wyjścia do ukazania ważnego zagadnienia i opisanie go w kolejnym fragmencie pracy, zatytułowanym *Filary zrównoważonego rozwoju a ochrona dziedzictwa* (10.4). W rozdziale 11 przedstawiono: *Rozwiązania prośrodowiskowe możliwe do implementacji w obiektach zabytkowych*, a mianowicie: termomodernizację (11.1), w szczególności termomodernizację zabytków (11.2), rozwiązania energetyczne (11.3) oraz rozwiązania oparte na przyrodzie – *Nature Base Solution* (11.4). Wymienione rozwiązania prośrodowiskowe zostały osadzone w kontekstach teoretycznym i użytkowym oraz zilustrowane trafnie dobranymi exemplifikacjami z Polski i z innych krajów Europy.

Część III pracy doktorskiej, zatytułowana *Badania studialne i empiryczne*, zawiera rozdziały 12-15. W rozdziale 12 zostały przedstawione badania kontekstowe zrealizowane w formie ankiety skierowanej do dysponentów zabytkowych obiektów rezydencjonalnych, a w szczególności cele badania z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety (12.1), opis procedury i narzędzia badawczego (12.2) oraz uzyskane wyniki (12.3). Z kolei rozdział 13 dotyczy badań archiwalnych miejsca wdrożenia. Przybliżono w nim cele i metody zastosowane w badaniach (13.1), a następnie ukazano uwarunkowania historyczne i opisano rozwój Rzuchowa (13.3) oraz historię pałacu w Rzuchowie (13.4). Badania geofizyczne stanowią temat rozdziału 14. Analogicznie jak w poprzednich rozdziałach przedstawiono i omówiono w nim cele badań (14.1), metody, którymi posłużono się w procesie badawczym (14.2) oraz otrzymane wyniki (14.3). Ostatni rozdział części III traktuje o badaniach warunków klimatycznych przeprowadzonych w Rzuchowie w okresie II 2022-X 2023.

Problematyka wdrożenia została zaprezentowana w części IV dysertacji. Jej złożony i interdyscyplinarny charakter odzwierciedla ryc. 47. *Struktura elementów wdrożeniowych...*, zamieszczona na s.145. Wskazany schemat stanowi swoiste przejście pomiędzy opisanymi w części III pracy badaniami studialnymi i empirycznymi a wdrożeniami przedstawionymi w rozdziałach 16-19., tworzących część IV. Zgodnie z przyjętą koncepcją, rozdział 16 zawiera charakterystykę miejsca wdrożenia. Opisano w nim położenie Rzuchowa, scharakteryzowano pod względem fizycznogeograficznym Rzuchowo i jego okolice (16.1), ukazano walory architektoniczno-techniczne pałacu w Rzuchowie (16.2), przedstawiono dotychczas przeprowadzone prace remontowe i renowacyjne (16.3) oraz walory krajobrazowe i przyrodnicze parku stanowiącego integralną część zespołu pałacowo-parkowego w Rzuchowie (16.4). Rozdział 17 zawiera charakterystykę potencjału rewitalizacyjnego pałacu w Rzuchowie dokonaną za pomocą adoptowanej do tego celu metody oceny zdolności rewitalizacyjnej budynku, opartej na diagnostyce budowlanej i rozszerzonej o czynniki wynikające z zasad zrównoważonego rozwoju oraz wartości niematerialnej zabytku. Optymalne rozwiązania prośrodowiskowe dla

pałacu w Rzuchowie zostały przedstawione w rozdziale 18. Ukazano w nim wartość użytkową pałacu w kontekście potrzeb i wyzwań (18.1), pierwotne (18.2) i zastosowane współcześnie rozwiązania wpływające na efektywność energetyczną pałacu (18.3), projektowany system energetyczny (18.4) oraz błękitno-zieloną infrastrukturę stanowiącą kolejny pozytywny efekt środowiskowy (18.5). Klamrą spinającą część wdrożeniową dysertacji jest rozdział 19, noszący tytuł *Zarządzanie projektem zrównoważonej rewaloryzacji zabytku*. Przedstawiono w nim w formie opisowej i własnych opracowań graficznych m.in. fazy projektu oraz grupy procesów monitorowania i kontroli opracowane wg standardu PMBoK (*Project Management Body of Knowledge*) (ryc. 73), działania specyficzne dla projektów zrównoważonej rewaloryzacji uzupełniające grupy procesów wg standardu PMBoK (ryc. tab. 18) oraz obszary diagnozy przedinwestycyjnej zrównoważonej rewaloryzacji zabytków (ryc. 74).

Niezwykle istotną, V część pracy doktorskiej Pani Ewy Mackiewicz stanowi *Podsumowanie* o objętości 4 stron. Nie wyodrębniono w nim wniosków końcowych, natomiast podjęte w dysertacji rozważania oraz uzyskane wyniki stanowią podstawę sformułowania rekomendacji i wskazania na potrzebę wymiany doświadczeń i współpracy oraz zasadność podejmowania wielokierunkowych działań promujących rewaloryzację w kontekście zrównoważonego rozwoju oraz służących szerszej aplikacji analogicznych rozwiązań środowiskowych w innych obiektach zabytkowych.

Spis cytowanego piśmiennictwa obejmuje 164 pozycje literatury. Należy podkreślić istotny udział publikacji obcojęzycznych wśród cytowanych prac (ok. 35%), głównie anglojęzycznych. Ponadto w dysertacji wykorzystano: 55 aktów prawnych, 16 dokumentów strategicznych, 4 dokumenty fundacji, archiwalia, 47 źródeł internetowych oraz 2 prezentacje autorskie wykorzystane podczas konferencji naukowych. Także netografia zawiera pozycje anglojęzyczne, co ze względu na tematykę pracy jest w pełni uzasadnione i konieczne.

Problematyka rozprawy doktorskiej mgr Ewy Mackiewicz dotyczy zrównoważonej rewaloryzacji zabytków, uwzględnia aspekty prawne, środowiskowe oraz techniczne związane z ochroną dziedzictwa kulturowego i łagodzeniem skutków zmian klimatu. Podjęty temat jest aktualny i nowatorski, i co istotne stanowi ważne zagadnienie, bowiem [...] *dziedzictwo kulturowe stanowi jeden z podstawowych wyznaczników tożsamości kulturowej narodów i jako takie podlega ochronie prawnej* (s. 3). Wielowątkowa dyskusja zawarta w recenzowanym opracowaniu, tocząca się wokół tematu poprawy walorów użytkowych zabytków architektury oraz ich rewitalizacji i adaptacji do nowych funkcji, wraz z uzyskanymi wynikami badań naukowych, dobrze wpisuje się w interdyscyplinarny dyskurs naukowy i odnosi się do działań formalno-prawnych. Sposób ujęcia treści jest zgodny z komplementarnym łączeniem

zasad i warunków gwarantujących zachowanie, zrównoważoną rewaloryzację i ochronę zabytków oraz upowszechnianie dziedzictwa kulturowego (w szczególności zabytków architektury) w zgodzie z działaniami na rzecz harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego i zrównoważonego zarządzania środowiskiem. Podjęta problematyka leży na pograniczu nauk przyrodniczych, technicznych i społecznych, ale specyfika tematu, sposób jego ujęcia, zastosowane metody i charakter przeprowadzonych badań jednoznacznie lokują dysertację w zakresie nauk o Ziemi i środowisku. Badawczo-wdrożeniowy charakter pracy wymagał interdyscyplinarnego podejścia, co w szczególności zaowocowało opracowaniem modelu zrównoważonego zarządzania obiektami zabytkowymi objętymi nadzorem konserwatorskim. Nawiązując do przedstawionych w rozprawie filarów zrównoważonego rozwoju (tj. aspektów ekonomicznych, ekologicznych, społecznych, prawnych, politycznych, technologicznych i etycznych), w sposób kompromisowy połączono w nim zasady i założenia ochrony konserwatorskiej z wdrożeniem rozwiązań prośrodowiskowych w celu wzmocnienia użytkowych walorów obiektów zabytkowych. Zrealizowane działania adaptacyjne w pałacu w Rzuchowie, dokumentują poprawność modelu i jego uniwersalność, a zatem słuszność postulowanych i zaproponowanych w dysertacji działań dotyczących zastosowania nowoczesnych technologii w procesie rewitalizacji zabytków zgodnie z polityką zrównoważonego rozwoju. Biorąc pod uwagę głównie zachowawczy charakter dotychczasowej ochrony obiektów objętych ochroną konserwatorską, to udokumentowane w dysertacji zastosowanie rozwiązań prośrodowiskowych w pałacu Rzuchowie ma duże znaczenie praktyczne. Może stanowić silny impuls do ich częstszej implementacji w obiektach zabytkowych.

Cel i zakres badań. Cel badań opisanych w pracy doktorskiej mgr Ewy Mackiewicz został dwukrotnie zdefiniowany. W rozdziale 3. *Przedmiot badań oraz teza badawcza* (s. 8), Autorka odnosząc się do tematu pracy skoncentrowanym na [...] *opracowaniu wzorcowych warunków dla zrównoważonej rewaloryzacji zabytków na potrzeby obiektów rezydencjonalnych*, przyjęła za cel [...] *znalezienie optymalnych rozwiązań, które umożliwią adaptację tych zabytków na potrzeby nowych funkcji lub poprawę ich walorów użytkowych, przy zastosowaniu odnawialnych źródeł energii (OZE), błękitno-zielonej infrastruktury (BZI) oraz technologii informatycznych (IT)*. Natomiast w rozdziale 4. *Zadania i cele pracy* (s. 9) stwierdziła, że celem nadrzędnym badań jest [...] *opracowanie modelu zarządzania procesem rewaloryzacji i adaptacji zabytków, rozumianego jako wzorcowy zestaw rekomendowanych procedur, który stanowi zestaw narzędzi, wspierających planowanie i realizację modernizujących infrastrukturę zabytkową. Istotnym elementem proponowanego modelu jest uwzględnienie rozwiązań prośrodowiskowych i nowych technologii, podnoszących całościową wartość użytkową obiektów*

tów historycznych. Przytoczone sformułowania są ze sobą zgodne pod względem merytorycznym, a ponadto cel nadrzędny uzyskał wyraźnie szerszy zakres, niż cel zadeklarowany pierwotnie. Został on, zgodnie z powszechnie przyjętą procedurą badawczą, ostatecznie sprecyzowany po wcześniejszym postawieniu tezy badawczej (s. 9) [...] *opracowanie i wdrożenie modelu jako wzorca zarządzania rewaloryzacją w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju jest czynnikiem wspierającym ochronę dziedzictwa kulturowego.* Zdaniem recenzenta teza badawcza jest poprawna, bowiem została sformułowana jasno i precyzyjnie. Charakteryzuje się oryginalnością i odnosi się do konkretnego aczkolwiek szerokiego zakresu działań człowieka. Jak uprzednio wykazano jest ściśle powiązana z celem pracy, a jej analityczny wymiar umożliwia dokładną analizę i weryfikację przez badania empiryczne oraz analizę literatury naukowej i aktów prawnych. Ze względu na podjęty temat określony w tytule pracy należy zwrócić także uwagę na powiązanie tezy badawczej z aktualnymi problemami naukowymi i praktycznymi, które chociaż mają charakter interdyscyplinarny, co w szczególności dotyczy części wdrożeniowej, mieszczą się w zakresie nauk o Ziemi i środowisku.

Reasumując uważam, że teza badawcza oraz sformułowany w nawiązaniu do niej cel badań i wyprowadzone z niego cele pośredniczące (szczegółowe), a także zrealizowane na tej podstawie zadania szczegółowe, prawidłowo wyznaczają kierunek i zakres recenzowanej dysertacji. Autorka konsekwentnie zrealizowała zaplanowane zadania i szczegółowo opisała je w III i IV częściach pracy oraz przedyskutowała uzyskane wyniki w nawiązaniu do literatury przedmiotu, w kontekście poprawy walorów użytkowych zachowanych zabytków architektury, a także ich rewitalizacji i adaptacji do nowych funkcji.

Ocena poszczególnych elementów rozprawy doktorskiej

Przegląd literatury, będący bezpośrednim wynikiem kwerendy i studium literatury przedmiotu oraz stosownych aktów prawnych, nie znalazł swojego odbicia w formie rozdziału wyodrębnionego w strukturze dysertacji. Autorka, prawdopodobnie ze względu na badawczo-wdrożeniowy charakter pracy, zdecydowała się na odmienne rozwiązanie, polegające na analizie jedynie wybranych pozycji literatury przy jednoczesnym i dość szczegółowym omówieniu istotnych aktów prawnych w silnie rozbudowanej części II noszącej tytuł *Teoretyczne podstawy zrównoważonej rewaloryzacji zabytków*. Wskazana część składa się z pięciu rozdziałów, co już podkreślono w niniejszej recenzji. Rozdzielne omawianie aspektów prawnych ochrony zabytków, zarządzania dziedzictwem w kontekście zmian klimatu, procedur prowadzenia inwestycji w obiektach objętych ochroną konserwatorską, zrównoważonej rewaloryza-

cji oraz rozwiązań prośrodowiskowych możliwych do implementacji w obiektach zabytkowych jest w pełni uzasadnione. Chociaż zaproponowana forma analizy piśmiennictwa i dokumentów prawnych (jak można odnieść wrażenie) sprawiła Autorce szereg problemów to ostatecznie wykreowany obrazu literatury przedmiotu jest interesujący. Pozostawia jednak pewien niedosyt, ponieważ Autorka skoncentrowała się wyraźnie na praktycznym wymiarze podjętej problematyki a literatura naukowa stanowi jedynie tło omawianych zagadnień. Odczuwa się to szczególnie podczas lektury niektórych fragmentów pracy. Na przykład w podrozdziale 10.3. *Źródła definicji zrównoważonej rewaloryzacji* Autorka stwierdza, że (s. 67): *Dyskusja pomiędzy zwolennikami purystycznego podejścia do ochrony zabytków, a osobami o wolnorynkowym podejściu do dziedzictwa toczy się w Polsce niemal od początku zmian ustrojowych ostatniej dekady XX w.*, a przytacza tylko jedną pozycję literatury naukowej. Ponadto, w kolejnych akapitach podrozdziału 10.3 znajdują się odniesienia tylko do jednej pozycji literatury oraz dwóch aktów prawnych. Zaproponowana definicja własną jest poprawna, ale szkoda, że tak słabo wyprowadzona z kontekstu naukowego. Sposób narracji wskazuje, że Autorka mogła wielokrotnie powoływać się na pozycje literatury ujętej w wykazie zamieszczonym w końcowej części pracy, ale często tej możliwości nie wykorzystywała, jak na przykład w rozdziale 10.4. *Filary zrównoważonego rozwoju a ochrona dziedzictwa*, w którym została przywołana tylko jedna publikacja. Niezależnie od krytycznych uwag, ogólna ocena zaprezentowania zakresu teoretycznego pracy jest pozytywna. Autorka, w nawiązaniu do problematyki podjętej w pracy, ukazała aktualny stan badań o znaczeniu poznawczym i w wymiarze utylitarnym oraz różnorodne podejście metodologiczne. Omawiając poszczególne zagadnienia zachowała chronologię i przejrzystość przytaczanych poglądów, prawidłowo zdefiniowała kluczowe pojęcia dla podjętego tematu badawczego oraz omówiła ich zakresy znaczeniowe.

Materiały, źródła i metody. Podstawowe informacje dotyczące źródeł danych zestawiono w rozdz. 6, w tabeli 1. *Źródła wtórne* i w tabeli 2. *Źródła pierwotne*, w której również wymieniono i opisano w sposób ogólny metody wykorzystane w badaniach. Szersze omówienie metod i technik zamieszczono w III części pracy (*Badania studialne i empiryczne*), w rozdziałach 12, 13, 14 i 15 oraz w IV części w rozdziałach 16 i 17. Poszczególne charakterystyki dotyczą: metody ankiety (rozd. 12); kwerendy materiałów archiwalnych przeprowadzonej w archiwach państwowych i kościelnych (13); trzech nieinwazyjnych metod badań geofizycznych, tj. konduktometrii (badań elektromagnetycznych w dziedzinie częstotliwości – FDEM), tomografii oporności elektrycznej (ERT) i badań magnetycznych (14) oraz pomiarów i obserwacji przeprowadzonych z wykorzystaniem stacji meteorologicznej umieszczonej na dachu pałacu w Rzuchowie (15). Z kolei informacje dotyczące kwerendy materiałów ikonogra-

ficznych oraz dokumentacji konserwatorskiej, specjalistycznej i technicznej znajdują się w rozdziale 16. Ponadto, do metod, które zostały zastosowane w badaniach i omówione w sposób wyodrębniony w strukturze pracy, należą m.in. inwentaryzacja terenowa oraz w rozdz. 17 – metoda oceny zdolności rewitalizacyjnej oparta na diagnostyce budowlanej rozszerzonej o czynniki wynikające z zasad zrównoważonego rozwoju oraz wartości niematerialnej zabytku. Metoda zaproponowana przez W. Terlikowskiego z Politechniki Warszawskiej została zmodyfikowana i zastosowana do określenia zdolności rewitalizacyjnej pałacu w Rzuchowie.

Dobór metod jest poprawny i adekwatny do podjętego wielowątkowego problemu badawczego o interdyscyplinarnym charakterze, a w szczególności do zadań badawczych, których wykonanie warunkuje realizację celów pośredniczących. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autorka recenzowanej pracy opanowała wiele różnych metod i technik badawczych, przy szerokim wykorzystaniu specjalistycznego sprzętu. Jednak, z obowiązku recenzenta zwracam uwagę na drobne niedociągnięcie, za jakie uznaję – pominięcie istotnej informacji o terminie realizacji pomiarów i innych prac w terenie, w tym prac udokumentowanych licznymi fotografiami zamieszczonymi w pracy; braku kwestionariusza ankiety, który zwyczaj zamieszczany jest w aneksie. Warto jednak zaznaczyć, że termin prac terenowych można ustalić w przybliżeniu, w sposób pośredni, np. na podstawie opisów fotografii autorskich zamieszczonych w pracy. Z kolei, szczegółowa struktura ankiety została przedstawiona wraz z procedurą badawczą w podrozdz. 12.2, a warianty odpowiedzi są jednoznacznie określone na diagramach znajdujących w części wynikowej tego samego rozdziału, tj. w podrozdz. 12.3. Ponadto, w tab. 2 nadmieniono o wykorzystaniu w badaniach balonu koszowego, należącego do Uniwersyteckiego Laboratorium Kontroli Atmosfery, ale w części III (w rozdziale 15) nie zamieszczono żadnych konkretnych informacji na temat pomiarów zanieczyszczeń atmosfery i uzyskanych wyników, co interpretuję, że pomiary tego typu nie były wykonywane. Natomiast sporządzoną podczas lotu obserwacyjnego dokumentację fotograficzną, obrazującą uwarunkowania i powiązania przestrzenne zespołu pałacowo-parkowego, wykorzystano jedynie w wąskim zakresie w części wdrożeniowej pracy, tj. w formie fotografii 93. *Dominujące formy użytkowania Rzuchowa z wyróżniającym się zespołem pałacowo-parkowym*, do której nie ma stosownego odniesienia w tekście.

Wyniki uzyskane w toku badań, Autorka przedstawiła i omówiła w poszczególnych rozdziałach III części pracy, w rozdziałach 12-15 oraz w części IV, w rozdziałach 16-19. W toku postępowania badawczego:

- na podstawie badań ankietowych, w odniesieniu do 51 obiektów rezydencjonalnych objętych ochroną konserwatorską i zaadaptowanych do nowej funkcji, ustalono rodzaje obiektów

tów oraz ich lokalizację, strukturę własności, uwarunkowania przestrzenne ze wskazaniem dominującego krajobrazu i charakteru zagospodarowania bezpośredniego otoczenia; określono stan zachowania (w tym: dachu, stolarki okiennej oraz wnętrz): stwierdzono implementację rozwiązań prośrodowiskowych; rozpoznano funkcje i stan zaawansowania renowacji obiektów; określono pochodzenie wykorzystanych na te cele środków finansowych oraz możliwości aplikowania o środki publiczne; zidentyfikowano relacje dysponentów środków z otoczeniem, w tym służbami konserwatorskimi, organami administracji publicznej oraz społecznością lokalną (podrozdz. 12.3);

- na podstawie analizy materiałów źródłowych oraz archiwalnych materiałów kartograficznych zrekonstruowano dzieje obiektu w Rzuchowie w kontekście historycznym i kulturowym (podrozdz. 13.2 i 13.3);
- korzystając z metod konduktometrycznych i magnetycznych pozyskano materiał pomocny w diagnozie stabilności obiektu zlokalizowanego w rejonie aktywnej eksploatacji górniczej; potwierdzono prawdopodobieństwo istnienia tunelu prowadzącego z pałacu w Rzuchowie do pobliskich zabudowań gospodarczych, ale nie uzyskano jednoznacznych dowodów na weryfikację stosownych historycznych przekazów ustnych (podrozdz. 14.3);
- na podstawie obserwacji i pomiarów meteorologicznych (temperatury i wilgotności powietrza, ciśnienia atmosferycznego, kierunku i prędkości wiatru) wykonanych z wykorzystaniem stacji Vintage PR02 określono indeksy temperatury Heating Degree Day (HDD) oraz Cooling Degree Day (CDD) wykorzystane przy planowaniu rozwiązań poprawiających efektywność energetyczną pałacu w Rzuchowie (podrozdz. 15.3);
- wykorzystując metodę kwerendy dokumentów konserwatorskich i innych oraz prac w terenie określono walory historyczne, architektoniczne oraz stan zachowania pałacu w Rzuchowie i określono zakres interwencji konserwatorskiej (podrozdz. 16.2 i 16.3);
- określono założenia funkcjonalne i techniczne uwarunkowań rewitalizacji parku i pałacu (podrozdz. 16.4);
- na podstawie metody oceny zdolności rewitalizacyjnej określono potencjał rewitalizacyjny pałacu w Rzuchowie (rozdz. 17);
- na podstawie analizy uwarunkowań zrównoważonej rewaloryzacji zespołu pałacowo-parkowego w Rzuchowie opracowano koncepcję renowacji energetycznej, opartą na odnawialnych źródłach energii (OZE) oraz autorskim modelu zarządzania (podrozdz. 18.4);
- scharakteryzowano rozwiązania wspierające efektywność gospodarki wodnej obiektu, poprzez systemy wykorzystania wody szarej oraz deszczówki (podrozdz. 18.5);
- opracowano model zarządzania projektem zrównoważonej waloryzacji (rozdz. 19).

Dyskusja

Z wpisu znajdującego się w *Rejestrze zabytków nieruchomości województwa śląskiego* (por. *Rejestr zabytków nieruchomości – województwo śląskie* [online], Narodowy Instytut Dziedzictwa, 23 lipca 2024 – k. XIX, nr rej.: A/890/2021 z 17.12.1981) wynika, że ochroną prawną w Rzuchowie objęty jest zespół pałacowy, w którego skład wchodzi pałac (1888) oraz park. Zatem, kwestią dyskusji jest umieszczenie w temacie dysertacji określenia *zespół parkowo-pałacowy w Rzuchowie* i incydentalne posługiwanie się nim w tekście (np. podsumowanie – s. 196, w. 7 od góry; abstrakt – s. 200, w. 6 od dołu). Zdaniem recenzenta poprawne określenie to *zespół pałacowy w Rzuchowie* lub ewentualnie *zespół pałacowo-parkowy w Rzuchowie*, którym Autorka wielokrotnie i konsekwentnie posłużyła się w pracy, m.in. na s. 10, 11, 102, 131, 144, 145, 150, 151, 163, 165, 175, 196, oraz w tytułach fot. 93, tab. 1, 2, 13, 15, 19 itd.

W podrozdz. 10.4 (s. 68), Autorka stwierdziła, że *Filary zrównoważonego rozwoju tworzą wzajemnie powiązane ze sobą aspekty: ekonomiczny, ekologiczny, społeczny, prawny, polityczny, technologiczny i etyczny, które są niezbędne do osiągnięcia równowagi między wzrostem gospodarczym, ochroną środowiska i społeczną sprawiedliwością*. W kolejnym zdaniu tego samego akapitu określenie *aspekt* zastąpione jest terminem *obszar* (por. *Tradycyjne ujęcie koncentruje się na analizie trzech pierwszych obszarów [...]*), a w kolejnych zdaniach Autorka doprecyzowała zakresy znaczeniowe wymienionych uprzednio *aspektów* przy użyciu terminu *wymiar*, który jak wynika z kontekstu jest mu równoważny. Nie negując poprawności wyводу, zdaniem recenzenta wymienione przez Autorkę *filary zrównoważonego rozwoju* to *uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, które z natury rzeczy są złożone i powiązane ze sobą, a *aspekty* to *czynniki zrównoważonego rozwoju*. Współistnienie tych różnych czynników powoduje, że łączny efekt ich interakcji jest większy niż efekty ich osobnego działania, na co Autorka słusznie zwróciła uwagę w kolejnym akapicie. Niezależnie od terminów zastosowanych w pracy przez Autorkę i postulowanych przez recenzenta, schemat zamieszczony w formie ryc. 8. wymaga korekty. Bowiem, odnosi się on do *zrównoważonego rozwoju* a nie *rozwoju zrównoważonego*, a dotyczy on *oddziaływania dziedzictwa kulturowego*, a nie dziedzictwa w znaczeniu ogólnym.

Za nietrafne uważam tytuły tabel: 1. *Źródła wtórne* i 2. *Źródła pierwotne*, ponieważ w tych tabelach poza źródłami i ich rodzajami zostały także wyszczególnione cele. Z tym faktem wiąże się kolejna uwaga, bowiem forma zapisu celów jest niejednorodna. Niekiedy jest ona właściwa dla celów pośredniczących, a w innych przypadkach dla zadań badawczych.

Niewątpliwie cennym wynikiem badań studialnych i wdrożeniowych jest zaproponowany model zarządzania projektem zrównoważonej rewaloryzacji obiektów zabytkowych, dedykowany inwestorom planującym rewaloryzację lub adaptację budynków historycznych do nowych potrzeb. Został on zamieszczony i szczegółowo opisany w rozdziale 19. Tworzą go autorski schemat stanowiący ryc. 73. *Fazy projektu oraz grupy procesów* oraz zamieszczona poniżej tabela 18, nosząca tytuł *Działania specyficzne dla procesów zrównoważonej rewaloryzacji uzupełniające grupy procesów...*. Zdaniem recenzenta należy zastanowić się nad scaleniem wskazanych elementów, by w efekcie stworzyć jednorodny pod względem konstrukcyjnym schemat przedstawiający zweryfikowany w toku już przeprowadzonych badań *Model zarządzania projektem zrównoważonej rewaloryzacji obiektów zabytkowych*. Przemawia za tym zgodność merytoryczna obu opracowań pozatekstowych, ich autorski charakter oraz wykorzystanie do ich opracowania tego samego standardu (standardu PMBoK). Ponadto, obecne tytuły są nietrafne, bowiem w obu przypadkach brakuje określenia wyjaśniającego, że schemat i tabela przedstawiają przedmiotowy model bądź jego składowe.

Kolejną kwestią, ważną w kontekście tematu dysertacji, jest zdaniem recenzenta niedostateczne uwzględnienie w opisie modelu działań wprost dotyczących otoczenia przyrodniczego. Wprawdzie na schemacie przedstawiającym *Obszary diagnozy przedinwestycyjnej zrównoważonej rewaloryzacji zabytków* (ryc. 74) uwzględniono tego typu działania w ramach analizy substancji to jednak w treści rozdziału brakuje liczniejszych odniesień, tak jak jest to w przypadku obiektów zabytkowych.

W rozdziale 12 Autorka zamieściła informację, że w badaniach ankietowych z wykorzystaniem kwestionariusza internetowego uzyskano zwrot kompletnych kwestionariuszy w liczbie 51, chociaż zaproszenie do udziału w badaniach dystrybuowano wykorzystując 316 adresów kontaktowych. Niski wskaźnik zwrotu ankiet nie obciąża Autorki dysertacji, nie mniej jednak stanowi o istotnym ograniczeniu reprezentatywności uzyskanych wyników. Szkoda także, że w niniejszym rozdziale nie sformułowano wniosków wpływających z tych badań. Nie wiadomo też czy i ewentualnie, w jakim zakresie wyniki badań ankietowych zostały wykorzystane do konstrukcji *Modelu zarządzania projektem zrównoważonej rewaloryzacji obiektów zabytkowych*.

Dyskusyjne jest również nadanie wspólnego tytułu fotografiom posiadającym oddzielne numery porządkowe, np. fot. 21 i 22; fot. 47 i 48, fot. 68 i 69; fot. 118 i 119; fot. 120 i 121; fot. 153 i 154, ponieważ w tych przypadkach powinna być dokonana ich selekcja. W odniesieniu do kilku fotografii ich tytuły uważam za nietrafne (np. fot. 128. *Janusz Gładysz przy*

pracy nad iglicą wieży) lub wymagające korekty (np. ryc. 66 – por. ryc. 72). Ponadto, niektóre fotografie powtarzają się w pracy, np. fot. 104 i 145; fot. 105 i 146. Zauważone usterki w tekście pracy oraz inne drobne niedociągnięcia nie umniejszają w istotny sposób wartości poznawczej i merytorycznej pracy.

Wnioski. Autorka wnioski, sformułowane na podstawie przeprowadzonych badań, zamieściła w formie rozbudowanych stwierdzeń w V części dysertacji, tj. w podsumowaniu. Niektóre z nich dotyczą badań studialnych i terenowych, a kolejne zostały wyprowadzone z badań wdrożeniowych, co podkreśla trójwymiarowy charakter pracy. Ponieważ Autorka nie sporządziła wykazu wniosków to zamieszczone poniżej zestawienie należy traktować, jako rezultat subiektywnej interpretacji treści podsumowania dokonanej przez recenzenta.

Za najistotniejsze w obszarach problemowych pierwszym i drugim uważam następujące stwierdzenia:

- (1) *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zabytkowymi obiektami architektury rezydencjonalnej jest procesem złożonym, wymagającym szerokiego spojrzenia oraz interdyscyplinarnej wiedzy. (s. 196);*
- (2) *Zabytki, w tym założenia parkowo-pałacowe należy uznać za istotny element aktualnych krajobrazów podmiejskich. Są one również istotnym zasobem społeczno-ekonomicznym, a dbałość o nie wpływa korzystnie na rozwój gospodarczy. (s. 196);*
- (3) *Podstawą efektywnej i racjonalnej rewaloryzacji zabytków jest dogłębne poznanie specyfiki obiektu. Klasyczne podejście konserwatorskie koncentruje się na walorach historycznych, architektonicznych i estetycznych, a wartością nadrzędną jest autentyczność substancji. Współczesne standardy wymagają stosowania rozwiązań, które dostosowują dawne budynki do nowych funkcji i potrzeb. Oczywistym procesem jest stopniowe wprowadzanie nowych rozwiązań technologicznych wraz z postępem cywilizacyjnym. (s. 197);*
- (4) *Zrównoważona rewaloryzacja rozszerza doktrynę konserwatorską o spojrzenie przez pryzmat ekologii i ekonomii. Koncentrując uwagę na efekcie ekologicznym należy rozpatrywać go zarówno w skali makro (globalnie), jak również mikro dla pojedynczych projektów rewaloryzacji. (s. 197);*
- (5) *Efekt środowiskowy podejścia zrównoważonego w rewaloryzacji zabytków w szerokim ujęciu odnosi się do takich aspektów jak: ograniczenie śladu węglowego w sektorze budowlanym; wydłużenie cyklu życia budynku; ograniczenie emisji CO₂ poprzez zastosowanie OZE; poprawa efektywności energetycznej (zarazem ograniczenie kosztów bieżących); ochrona krajobrazu przyrodniczego i kulturowego; kształtowanie ład przestrzennego; (s. 197);*

Do najistotniejszych stwierdzeń w trzecim obszarze problemowym należą:

- (6) [...] zrównoważona rewaloryzacja zabytków wymaga integracji wiedzy z wielu dziedzin, w tym nauk o Ziemi, architektury, historii sztuki, ekologii i prawa. Tylko interdyscyplinarne i kompleksowe podejście zapewnia skuteczną ochronę dziedzictwa kulturowego zaspokajającą współczesne potrzeby środowiskowe, społeczne i ekonomiczne. (s. 198);
- (7) Powodzenie projektu rewaloryzacji lub rewitalizacji zabytku wymaga dogłębnego poznania obiektu.. Pełnej świadomości co do wartości zabytku, jego potencjału, ale także prze-myślanej wizji przyszłości, z której wypływają potrzeby inwestora. Wynika stąd potrzeba rozbudowanej diagnozy przedinwestycyjnej [...] oraz oceny wpływu inwestycji na dzie-dzictwo, której założenia dla światowego dziedzictwa opracowała ICOMOS [...].(s. 197);
- (8) Innowacyjne rozwiązania należy dostosować [...] do możliwości ich implementacji w obiektach zabytkowych [...] do specyfiki historycznych budynków, aby zapewnić ich efek-tywność energetyczną bez naruszania ich walorów architektonicznych i historycznych. (s. 198);

Cennym elementem pracy, bezpośrednio wynikającym z badań i analiz są rekomendacje skierowane do środowiska naukowego oraz otoczenia społeczno-gospodarczego:

- (1) Rekomendowane jest kontynuowanie interdyscyplinarnych badań nad rewitalizacją i rewaloryzacja zabytków w kontekście zmieniających się warunków klimatycznych [...], aby opracować kompleksowe strategie ochrony i adaptacji dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk należy położyć na zrozumienie procesu – jak zmiany klima-tyczne wpływają na trwałość i stabilność obiektów zabytkowych oraz jak można mini-malizować te negatywne skutki poprzez odpowiednie działania. (s. 198);
- (2) Rekomendowane jest wprowadzenie spójnych regulacji prawnych wspierających dzia-łania proekologiczne w obszarze ochrony zabytków. Przepisy te powinny jasno okre-ślać procedury i standardy dotyczące termomodernizacji, stosowania odnawialnych źródeł energii oraz innych technologii ekologicznych. Ponadto, konieczne jest opra-cowanie wytycznych, które pomogą inwestorom i konserwatorom zabytków w imple-mentacji tych rozwiązań, uwzględniając specyfikę i wymagania historycznych budyn-ków. (s. 198-199);
- (3) Dodatkowym działaniem powinny być edukacja i kampanie informacyjne promujące rewaloryzacje w kontekście zrównoważonego rozwoju. Społeczność lokalna, właścicie-lice zabytków oraz inwestorzy powinni być informowani o możliwościach i korzy-ściach związanych z proekologicznymi działaniami, gdyż jak wykazały wyniki ankiety brakuje rzetelnych źródeł wiedzy. (s. 199).

Propozycje działań towarzyszące przytoczonym rekomendacjom są precyzyjne i jednoznaczne, co z pewnością może przyczynić się do ich wdrożenia do praktyki, a także do budowania społecznej świadomości w zakresie właściwego zarządzania dziedzictwem architektonicznym w kontekście zrównoważonego rozwoju.

Reasumując stwierdzam, że Autorka zawarła w pracy bogaty materiał informacyjny i empiryczny, często trudny w interpretacji. Interdyscyplinarną wiedzę niezbędną do implementacji rozwiązań prośrodowiskowych i nowych technologii ekologicznych podczas rewitalizacji i adaptacji zabytkowych obiektów objętych ochroną konserwatorską przedstawiła w sposób usystematyzowany, i rozszerzyła o rezultaty własnych badań, w tym o charakterze wdrożeniowym. Swoje osiągnięcia podsumowała w stwierdzeniach, poprawnych merytorycznie w stosunku do otrzymanych wyników i w nawiązaniu do postawionej hipotezy badawczej oraz zaproponowała oryginalny model zarządzania projektem rewitalizacji zabytku.

Konkluzja

Niezależnie od szeregu uwag o charakterze krytycznym lub dyskusyjnym uważam, że dysertacja doktorska mgr Ewy Mackiewicz, pt. *Zastosowanie rozwiązań prośrodowiskowych i nowych technologii ekologicznych w adaptacji obiektów objętych ochroną konserwatorską na przykładzie zabytkowego zespołu parkowo-palacowego w Rzuchowie*, jest opracowaniem bardzo ciekawym i cennym pod względem naukowym. Praca prezentuje ogólną i specjalistyczną wiedzę teoretyczną kandydatki o charakterze interdyscyplinarnym, mieszczącą się w dyscyplinie nauki o Ziemi i środowisku oraz dowodzi opanowania przez nią umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, określające zakres zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze społecznej i gospodarczej. Stwierdzam, że praca ta spełnia wymagania *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2023 r., poz. 742 z późn. zm.), w szczególności zapisy art. 187. W związku z powyższym zwracam się do Wysokiej Rady Naukowej Instytutu Nauk o Ziemi Wydziału Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu Śląskiego z wnioskiem o przyjęcie pracy i dopuszczenie mgr Ewy Mackiewicz do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia naukowego doktora.

Toruń, 21.09.2024 r.